

WAAR STAAN DE GEREFORMEERDE GEMEENTEN?

— wie zijn historie vergeet
is gedoemd haar over te doen —

mr A.A. Bart

INHOUDSOPGAVE

Inleiding

1. De Schotse verbondsleer als grondslag

Om het behoud van een kerk

- 1.1 De verenging van 1907
- 1.2 De leer van de verbonden
- 1.3 Het aanbod van genade
- 1.4 Aangelegen kwesties
 - 1.4.1 Kán Christus wel met ál Zijn weldaden worden aangeboden?
 - 1.4.2 Wat is de functie van het aanbod van genade bij de oprichting van het verbond?
 - 1.4.3 Kan er een lange tijd verstrijken tussen de wedergeboorte en het geloven?
- 1.5 De visie van ds Kersten
- 1.6 Conclusie

2. Tussen Kok en Steenblok

De prediking van het Evangelie

- 2.1 Toenemende spanningen in het kerkverband
- 2.2 Dr Steenblok's visie op het aanbod van genade
- 2.3 Het aanbod van genade en de algenoegzaamheid
- 2.4 Verzet van ds R. Kok
- 2.5 Nieuwe publicatie van ds Kok
- 2.6 De schorsing van ds Kok
- 2.7 De afzetting van dr Steenblok als docent

3. Voor wie is Jezus Christus gestorven?

- 3.1 Inleiding in de problematiek
- 3.2 Het antwoord van Luther en Calvijn
- 3.3 De Dordtse Synode
 - 3.3.1 James Ussher (1581-1646)
 - 3.3.2 Matthias Martinius
 - 3.3.3 Pareus
 - 3.3.4 Maar ook anderen

- 3.3.5 De Nederlanders ook
- 3.3.6 Overeenstemming van motief
- 3.4 Enkele recentere geluiden
 - 3.4.1 John Newton
 - 3.4.2 J.C. Ryle
- 3.5 Samenvatting
- 3.6 De twee grote gevaren
- 3.7 Het juiste evenwicht
- 3.8 Uitleiding

4. De heilsorde als struikelblok

— de toeleidende weg tot Christus

Het aanbod van genade

- 4.1 Dr Steenblok vanuit een andere invalshoek
- 4.2 De visie van dr Steenblok op de toeleidende weg tot Christus
- 4.3 Een vergelijking met de Schotten
- 4.4 De visie van ds Kersten op de toeleidende weg tot Christus

De toeleidende weg tot Christus

- 4.5 De visie van ds Moerkerken op de toeleidende weg tot Christus
- 4.6 Geestelijk leven zonder de kennis van Christus
- 4.7 Een opvallende overeenkomst
- 4.8 Een ingrijpend verschil
- 4.9 Naar een schriftuurlijke invulling van de toeleidende weg tot Christus

5. De Reformatoren en de theologen van Heidelberg over het ware geloof

- 5.1 Het ware geloof
LUTHER (1483-1546)
- 5.2 Geen geloof buiten de kennis van Christus
- 5.3 Geen onzekere kennis
- 5.4 De overtuiging van zonden is een voorbereiding op het geloof
- 5.5 Levendmaking uitsluitend door middel van het Evangelie

CALVIJN (1509-1564)

- 5.6 Geen geloof buiten de kennis van Christus
- 5.7 Geen onzekere kennis
- 5.8 De overtuiging van zonden is een voorbereiding op het geloof

OLEVIANUS (1536-1587)

- 5.9 Geen geloof zonder de kennis van het Evangelie
- 5.10 Zekerheid behoort wezenlijk tot het geloof
- 5.11 De overtuiging van zonden is een voorbereiding op het geloof

URSINUS (1534-1583)

- 5.12 Geen geloof zonder de kennis van het Evangelie
- 5.13 De overtuiging van zonden is een voorbereiding op het geloof

6. Comrie over het ware geloof

- 6.1 De algemene werkingen van de Heilige Geest
- 6.2 De zaligmakende werkingen van de Geest van Christus
- 6.3 Geen voorbereidingen tot het geloof, wel zaligmakende ellendekennis
- 6.4 Het voorwerp van het geloof
- 6.5 Een eerste taxatie
- 6.6 Een vergelijking met de catechismusverklaring van ds Moerkerken
- 6.7 Comrie (versmald) niet te verenigen met Van der Groe

7. Comrie was niet consistent

AFWIJKing VAN HET ABC DES GELOOFS (1739)

- 7.1 Afkapping is nog geen inlijving
- 7.2 Hongeren en dorsten hebben een andere inhoud gekregen

AFWIJKing VAN DE EIGENSCHAPPEN (1739-1740)

- 7.3 Geen geloof zonder geloven en geen geloven zonder de kennis van Christus
- 7.4 Een merkwaardig onderscheid
- 7.5 Het allereerste en kleinste werkzaamheden van het geloof betreffen Jezus

AFWIJKING VAN DE LEERREDENEN (1750)

7.6 Habitus én actus nimmer zonder het Evangelie

7.7 Een tweede taxatie

8. Het leerstuk van de rechtvaardiging in geding

– rechtvaardigmaking in de vierschaar der consciëntie

8.1 Verloren gaan onder Gods recht

8.2 Typen en analogieën bij ds Kersten

8.3 Typen en analogieën bij ds Moerkerken

8.4 De diepte van de zondekennis

8.5 Het oordeel van ds Harinck over de analogische uitleg

8.6 Het oordeel van ds Harinck over de diepte van de zondekennis

8.7 Beoordeling van de standenleer

9. Comrie over de rechtvaardigmaking

9.1 Dadelijke en lijdelijke rechtvaardigmaking

9.2 De daad van het geloof is vereist

9.3 Bij ds Kersten speelt de daad van het geloof geen rol

9.4 De rechtvaardigmaking in de vierschaar der consciëntie als een proces

9.5 Conclusie

10. Waar staan de Gereformeerde Gemeenten?

– samenvatting en actualisering

INLEIDING

Dit jaar herdenken wij dat onze Gereformeerde Gemeenten honderd jaar bestaan. Dat is reden tot vreugde. Er zijn dan ook verscheidene publicaties verschenen die aan dit jubileum zijn gewijd. De geschiedenis van het ontstaan van onze gemeenten en hun ontwikkeling wordt herdacht. Dat is goed. Wie zijn eigen geschiedenis vergeet, is immers gedoemd om haar over te doen? Uit de historie zijn wijze lessen te trekken. Maar die zijn soms ook pijnlijk.

Laat ik maar direct met de deur in huis vallen: dit boek is geschreven uit zorg over de Gereformeerde Gemeenten. Met name over de prediking. Ik heb ervoor gekozen om bij de behandeling daarvan aan te haken bij de geschiedenis. Achtereenvolgens wordt in grote lijnen beschreven wat zich in de loop der jaren heeft afgespeeld binnen onze gemeenten. Centraal daarbij staat de prediking van het Evangelie en het aanbod van genade. Van meet af aan is dat een omstrede goed geweest. Eigenlijk waren er hierover direct al spanningen onder de Ledeboerianen en de kruisgezinden, die zich in 1907, onder leiding van ds G.H. Kersten verenigden. De polemiek in de jaren twintig en dertig, over de leer der verbonden, zette de discussie op scherp. Onze gemeenten wezen de opvattingen van de gebroeders Overduin, tot 1930 predikanten binnen onze gemeenten, af. Die laatsten stelden dat alleen de uitvoering van Gods raad moest worden verkondigd. Men koos in 1931 echter uitdrukkelijk voor de Schotse verbondsléer, waarbij het aanbod van genade in de lijn van Boston en de Erskines werd gehandhaafd.

Met de overkomst van dr C. Steenblok naar onze gemeenten in 1943, namen de spanningen rondom het aanbod van genade sterk toe. Dr Steenblok ontkende dat er in de prediking van het Evangelie een algemeen en onvoorwaardelijk aanbod van genade komt tot alle hoorders. Hij benadrukte een heilsorde, waarin de prediking van de wet vooraf gaat aan de verkondiging van het Evangelie. Voor Christus en Zijn weldaden moest eerst, in de weg van de zaligmakende overtuiging van zonde, plaatsgemaakt worden. Dat gold zowel voor de bevinding van Gods volk als voor de prediking.

Het was ds R. Kok die zich tegen deze visie op het aanbod van genade verzette. Hij benadrukte dat de prediking van het Evangelie vol was van Gods beloften en dat deze aan allen werden aangeboden, ongeacht hun staat voor God. Omdat ds Kok zich tegen de achtergrond van de polemiek over de leer der verbonden niet altijd even gelukkig uitdrukte, kwam hij in de problemen. Uiteindelijk werd het conflict kort voor het heengaan van ds G.H. Kersten bijgelegd. De voorman, die binnen onze gemeenten had gefungeerd als een verenigende en samenbindende factor, liet vervolgens (in 1948) een werk van de Erskines en Fisher over het genadeverbond verschijnen. In dat boek werden nog eens heel expliciet de grenzen van het genadeverbond getrokken en de ruimte aangegeven die er was voor de verkondiging van het Evangelie. De lijnen leken helder.

Na het verscheiden van ds G.H. Kersten ontstonden echter opnieuw problemen. Het aanbod van genade bleef een aangelegen kwestie. Dr Steenblok bleef zich hiertegen verzetten en opnieuw kwam ds Kok daartegen in het geweer. Ds Kok wilde voluit staan op de grondslag van de Schotse verbondsleer. Er was in onze gemeenten echter een klimaat ontstaan waarin Gods beloften uitsluitend werden gereserveerd voor de uitverkorenen. In de praktijk betekende dit, dat voor de verkondiging daarvan eerst plaatsgemaakt moest worden. Ds Kok werd in 1950 geschorst vanwege vereenzelviging van de beloften met het aanbod van genade.

De kou was daarmee echter niet uit de lucht. Het verzet tegen het onderwijs van dr C. Steenblok bleef bestaan. Zijn blijvende afwijzing van het aanbod van genade zou hem duur komen te staan. In 1953 werd hij afgezet als docent vanwege eenzijdigheid in zijn onderwijs. Was de rust daarmee weergekeerd? Schijnbaar was dit het geval. In de loop der jaren zou zich echter een ander punt gaan wreken: de heilsorde.

De heilsorde die dr Steenblok in al zijn werken benadrukte, leefde ook binnen onze gemeenten. Die heilsorde ging ervan uit dat het genadeleven niet begon met het geloof in Christus, aangeboden in het Evangelie, maar met de overtuiging van zonde uit de wet. Voor dr Steenblok was deze heilsorde de reden om te stellen dat aan dode zondaren niet het Evangelie kon worden verkondigd, maar dat zij eerst

moesten worden overtuigd van zonde uit de wet. Daarom ontkende hij een algemeen en onvoorwaardelijk aanbod van genade. Onze gemeenten hadden dat sinds hun ontstaan nu juist wel gehandhaafd. Maar tegelijk hield men ook vast aan diezelfde heilsorde. Ds Kersten had precies diezelfde, toeleidende weg tot Christus voor Gods volk benadrukt. Daarmee werd het aanbod van genade eigenlijk krachteloos gemaakt. Het had zo immers alleen zaligmakende kracht in degenen die reeds levengemaakt waren, niet in dode zondaren. De zaligmakende overtuiging van zonde werd weliswaar niet gesteld als voorwaarde voor de verkondiging van het Evangelie, maar voor de onbekeerden fungeerde die verkondiging bij ds Kersten toch wel en zelfs uitsluitend tot hun veroordeling, niet tot hun levendmaking. En daar zat de angel in het conflict met dr Steenblok!

Hier kwam een ingrijpend verschil met de Schotse verbondsleer en de theologie van de reformatie aan het licht. Beide hadden de overtuiging van zonde aangemerkt als een voorbereidend werk van God tot het geloof en de wedergeboorte. Beide hadden ook de wedergeboorte nauw verbonden met de kennis van en het geloof in Christus, in het Evangelie aangeboden. Binnen onze gemeenten was het echter gebruikelijk geworden om te benadrukken dat het genadeleven niet begon met de kennis van Christus maar met de overtuiging van zonde. Dat laatste was dus geen voorbereiding tot het geloof en de wedergeboorte, maar een onderdeel daarvan. Zelfs één van de meest wezenlijke onderdelen. Ook heden ten dage wordt dit in de prediking onder ons nog sterk benadrukt.

Deze visie op de heilsorde is uiteindelijk terug te herleiden tot de latere inzichten van dr A. Comrie (hij was hierin overigens niet consistent). Hij wordt dan ook beschouwd als dé theoloog van onze gemeenten. Om iedere verdienstelijkheid aan de kant van de mens uit te bannen, leerde Comrie dat het geloof begint met de zaligmakende overtuiging van zonde. Christus is in het leven van een wedergeborene aanvankelijk nog geheel verborgen. Wel handhaafde Comrie, evenals dat binnen onze gemeenten werd gedaan, het algemeen en onvoorwaardelijk aanbod van genade. Hij leerde zelfs dat dode zondaren *uitsluitend* door middel van het Evangelie worden levend gemaakt. Inhoudelijk had dit Evangelie aanvankelijk echter geen enkele betekenis. Normaal gesproken begon het daarmee niet. Comrie

liet echter wel ruimte voor een geleidelijke bekering, waarbij Christus en Zijn weldaden reeds vanaf het moment van de levendmaking werden gekend en omhelsd. Hij dacht daarbij aan zondaren die vanaf hun jeugd reeds liefelijk door God getrokken werden en geen grove zonden hadden begaan.

Ik heb de hiervoor genoemde heilsorde een struikelblok genoemd. In de eerste plaats, omdat zij niet in overeenstemming is met de Schrift en de belijdenis. De aard en de eigenschappen van het ware geloof zijn hiermee in het geding. Zij wijkt ook af van de Schotse verbondsl eer en de reformatorische theologie. Dr Steenblok gebruikte haar, ten derde, als een argument tegen het algemeen en onvoorwaardelijk aanbod van genade en dat is ook voor de hand liggend. Ten vierde en ten laatste is deze heilsorde ook niet als exclusief te handhaven, indien wij ervan uit mogen gaan dat God de meeste van Zijn kinderen in hun jeugd geleidelijk en liefelijk tot Christus trekt. Dan is er immers veeleer sprake van een uitzondering, dan van een regel.

Wellicht bedenkelijker nog, is de opvatting dat een levendgemaakte zondaar, met de kennis van Christus alsnog verloren moet gaan onder Gods recht. Die opvatting leeft onder ons ook breed en zij is uitdrukkelijk terug te vinden bij ds Kersten. Men kan dan Christus kennen vanuit het Evangelie en de toevlucht genomen hebben tot Hem, maar de vrijspraak in het geweten missen. Want dat laatste is nog een nadere weldaad. Om die te verkrijgen moet men met alles de dood in. Men noemt die nadere weldaad ook wel de rechtvaardigmaking in de vierschaar der consciëntie (in onderscheiding van de rechtvaardigmaking in Gods vierschaar, die plaatsvindt bij de wedergeboorte). Met die opvatting is het leerstuk van de rechtvaardiging door het geloof in het geding. Om haar te kunnen handhaven, moet men de toevlucht nemen tot typen en analogieën, maar men kan hiervoor niet teruggrijpen op Comrie.

Het samenstel van de aldus opgevatte toeleidende weg tot Christus en de rechtvaardigmaking in de vierschaar der consciëntie noemt men ook wel de standenleer. Volgens ds C. Harinck is ds A. Moerkerken de eerste die deze leer nadrukkelijk in kaart heeft gebracht. Het is deze standenleer die zich alom manifesteert in de prediking en die mij met zorg vervult. Zorg om onze gemeenten en het aanbod van genade, dat

daarbinnen altijd een plaats heeft gehad. De standenleer is namelijk gaan gelden als 'het eigene van de gereformeerde gemeenten'. Zij pretendeert thans exclusiviteit en fungeert als maatstaf voor uitbanning. Wie openlijk ruimte laat voor een andere opvatting omtrent de heilsorde wordt, hoe goed zijn papieren ook zijn, van het avondmaal uitgesloten en ten slotte geëxcommuniceerd. Deze standenleer wordt onze jonge mensen opgedrongen, als zouden zij daarvan, als met een eed voor Gods aangezicht, belijdenis doen of hebben gedaan. Zij staat ook de samenspreking met de andere afgescheiden kerken in Nederland in de weg en verhindert wederkeer tot onze hersteld hervormde broeders.

Dit boek wil een indringende oproep zijn tot bezinning binnen onze gemeenten. Het is niet goed om de procedurefouten rondom de afzetting van dr Steenblok als docent te evalueren (in het kader van toenadering tot en hereniging met de Gereformeerde Gemeenten in Nederland) en de rehabilitatie van ds Kok (zoals bepleit door ds Harinck) te veronachtzamen. Het ene moest men doen en het andere niet nalaten. Dat dit niet gebeurt, is zorgelijk en duidt op een bedenkelijke tendens.

Een bezwaarschrift is dit boek overigens niet. Het wil eenvoudig staan op de grondslag van Schrift en belijdenis, zoals vastgelegd in de drie formulieren van enigheid. Dat is de leer naar de godzaligheid, die onze gemeenten en haar leden belijden. Samen met de overige kerken van de afscheiding, die daaraan trouw gebleven zijn en de hersteld hervormde kerken, die daartoe zijn wedergekeerd. Het is mijn hartelijke wens dat de gereformeerde kerken in Nederland op deze basis weer één zullen zijn. Hoe goed het ook is om te herdenken wat de Heere ons in honderd jaar schonk, als deze vereniging plaatsvindt is de kerk teruggekeerd tot haar oorspronkelijke eenheid en komt ook aan de jubilea van onze gemeenten een einde.

Rhenen, april 2007

mr A.A. Bart
(belijdend lid van de Gereformeerde Gemeente te Krabbendijke)